

Het archeologisch onderzoek op de Grote Markt

Nieuwsbrief

Inleiding

Op het ogenblik dat de stad Mechelen opteerde een parking onder de Grote Markt te bouwen werd tegelijk de beslissing genomen om vooraf een uitgebreid archeologisch onderzoek te laten gebeuren. Immers, wanneer een grootscheepse campagne het bodemarchief stukgraaft, zijn alle gegevens over wat er vroeger in die bodem zat in één klap vernield. Je kan het vergelijken met het uitscheuren van de bladzijden van een oud boek dat je nooit meer zal kunnen lezen. En omdat de Grote Markt in een historisch interessant en dus kwetsbaar gebied ligt in het centrum van de stad, is de keuze om dit archeologisch onderzoek in te lassen zeker verantwoord.

Daarbij komt dat er binnen de nieuwe coalitie van het stadsbestuur behoorlijk wat interesse bestaat voor het Mechelse verleden. Hier moet in de eerste plaats gedacht worden aan de aandacht en het enthousiasme van burgemeester Somers en schepenen Nobels en Anciaux die het startsein gaven voor het ganse project en er nog steeds de bezielers van zijn.

Tussen het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) en de stad Mechelen werd een overeenkomst gesloten zodat deze opgraving in gezamenlijk overleg en samenwerking kan gebeuren. Van de ploeg die op het terrein actief is, werden twee archeologen (Valérie Caulier en Liesbeth Troubleyn) en acht arbeiders aangeworven door de stad Mechelen. Het IAP zorgde voor één archeoloog (Wouter De Maeyer) en 4 terreinarbeiders.

de archeologische ploeg: M'hamed, Els, Pol, Sandro, Willy, Jef, Marc, Frank, Gunter, Gunne, Valérie, Tobias, Liesbeth, Wouter

Mechelen zorgt tevens voor ongeveer de ganse logistieke ondersteuning van het project, terwijl het IAP de wetenschappelijke verwerking van de vondsten op zich neemt. Werner Wouters, archeoloog verbonden aan het IAP, heeft de verantwoordelijkheid als wetenschappelijk leider terwijl Lieve Lettany, verbonden aan de Dienst Musea van de stad Mechelen, zorgt voor de coördinatie van het archeologische gebeuren.

De afspraken houden tevens in dat tijdens de werken steeds beroep kan gedaan worden op de firma Setex voor het afvoeren van de grond.

Als de teamspirit en het enthousiasme van iedereen kan blijven bestaan zoals bij het opstarten van het project, wordt deze opgraving een voorbeeld van hoe een - toch wel grootscheeps en doorgedreven - onderzoek mits goede afspraken en positieve samenwerking tot waardevolle resultaten kan leiden.

Na twee dagen vooronderzoek in september, waarbij vier proefsleuven werden gegraven en de ondergrond werd afgespeurd met een grondradar, kon het echte werk een aanvang nemen op 4 november 2001.

met een grondradar wordt de markt onderzocht op holle ruimten, muurstructuren...

De voorziene einddatum is 31 juli 2002. De markt zal opgegraven worden per kwadrant, waarvoor telkens ongeveer twee maanden tijd worden voorzien. De archeologen hopen ook nog waardevolle informatie te vinden op het moment dat in de loop van de meimaand de straten even worden open-gelegd om de nutsleidingen te verleggen.

In het najaar komt dan de Veemarkt aan de beurt met een opgravingscampagne die ongeveer drie maanden zal duren.

Historisch overzicht van de Grote Markt

De oudste vermelding van de Grote Markt, weliswaar in het Latijn (*Forum Machlinense*), vinden we in een schepenaakte van 1286. Vanaf dan verschijnt deze naam ook regelmatig in andere bronnen en dit ook in het Nederlands (*Merct van Mechelen*). Vanaf 1486 verschijnt de naam *Groote Markt* voor het eerst.

Volgens historici wordt ze echter reeds op een veel vroeger moment aangelegd, namelijk in de 12de eeuw, als onderdeel van een prestedelijke ontwikkelingskern, die dan al moet bestaan hebben. De nabijheid van de Sint-Romboutskerk, waar in de onmiddellijke omgeving de vroeg-middeleeuwse Sint-Romboutsabdij (oudste vermelding in 870) gesitueerd moet worden, is hier niet vreemd aan.

Een vraag die het archeologisch onderzoek zal moeten oplossen is of de markt er altijd heeft uitgezien zoals nu en of er zich vóór de oprichting van de markt een nederzetting op deze plaats bevond. De vondst van middeleeuwse bewoning onder de Vrijdagmarkt in Gent kan hier als vergelijking gelden. Ook de hypothese van Uyterhoeven en Steurs (1940) waarbij de ontwikkeling van de Grote Markt in 2 delen wordt gesplitst, kan men hier als bewijs aanvoeren. Een eerste deel wordt onderscheiden in de driehoek gevormd door Den Beyaert (de huidige Post), het Oud Schepenhuis en de Steenweg en moet beschouwd worden als het politieke centrum. Het tweede deel is wat we tegenwoordig verstaan onder de Grote Markt. De uitbreiding van de eerste markt was nodig door de toename van de bevolking en door de economische groei vanaf de 12de eeuw door onder andere de lucratieve lakenhandel. De hypothese stelt zodoende dat er een blok huizen afgebroken werd in het midden van de Grote Markt. Later, bij de bouw van de halle, werd de markt nog vergroot door het verwijderen van de huizen die op de lijn liggen van de Bruul en de Standonck-sstraat. Deze laatste straat werd in de veertiende eeuw trouwens Steenstraat genoemd omdat ze uitkwam op een Steen (in deze periode was een gebouw in steen vrij uitzonderlijk) dat aan het einde van de Bafferstraat was gelegen en meer vooruit kwam dan de halle. Dit Steen werd in de loop van de veertiende eeuw afgebroken.

Vanaf dat ogenblik is de markt de centrale economische plaats van de stad. Men weet onder andere dat er standplaatsen voor verkopers zijn voorzien die volgens de aard van de producten verloot werden (Lotmarkt 1406-1471). Ook de Broodmarkt, later Potmarkt (verkoop van aardewerk) genoemd, wordt hier gesitueerd. Er worden echter, volgens de historische bronnen, geen permanente constructies meer gebouwd met uitzondering van een waterput die men kan zien op één van de oudste bewaarde iconografische documenten voor Mechelen

detail uit het plan van Jan Van Hanswijk - 1567

Ook wordt de markt verschillende keren opnieuw gekasseid. Dit gebeurde bijvoorbeeld zeker in 1549 ter gelegenheid van de inhuldiging van Philips II als toekomstend heer van Mechelen. Bij zijn Blijde Intrede werd ook gans de Grote Markt volgebouwd met houten triomfbogen.

Het archeologisch onderzoek: resultaten van het eerste kwadrant

Het archeologisch onderzoek, dat nog loopt tot eind juli, heeft al heel wat boeiende informatie opgeleverd omtrent het vroegere uitzicht van de Mechelse Grote Markt. De voorlopige resultaten werpen onder meer licht op de vroege geschiedenis van het marktplein.

De Grote Markt heeft zeker niet altijd de vorm gehad die de Mechelaars vandaag kennen, noch nam ze altijd evenveel ruimte in beslag. We zullen hier de evolutie, zoals we ze kunnen opmaken uit het bodemarchief, kort weergeven.

De opgraving wijst uit dat in het begin van de 13de eeuw (ca. 1200) de marktplaats enkel ten zuiden van de lijn Bofferstraat - Oud Schepenhuis gesitueerd moet worden. Ze was dus een stuk kleiner dan nu. Van deze markt zijn er drie niveaus met verschillende datering teruggevonden. Een eerste marktaanleg dateert waarschijnlijk van vóór 1200 en bestaat uit slordig gelegde, onregelmatige kasseitjes met daartussen resten van hoornpitten (dit is het bot dat in de

horens van bijvoorbeeld koeien zit). Het tweede niveau van de markt wordt gevormd door aangetrapt zand. Hierin zijn kleine scherfjes aardewerk gevonden die vervaardigd zijn rond 1200.

Hoewel we van het eerste niveau met de kasseitjes geen datering kennen, weten we dat het onder het tweede niveau ligt en dus ouder moet zijn dan 1200. Bovenop het tweede niveau wordt in het begin van de 14de eeuw terug een onregelmatige kasseiing aangelegd.

het opkuisen van de 14de-eeuwse kasseilaag

Hiertussen werden ijzeren haringen teruggevonden, vermoedelijk gebruikt voor het vastzetten van tentdoeken van bijvoorbeeld marktkramen.

Rond dit tijdstip werd er ook naast de markt, dus eveneens van noordoost naar zuidwest, een weg aangelegd (ca. 2 m breed) met zorgvuldig geplaatste kasseien

sporen van een 14de-eeuwse weg

Hiervan zijn enkel de afdrukken gevonden, de stenen zelf waren verdwenen. In het midden van het straatje liep mogelijk een riool. Naast de weg waren enkele ruwe zandstenen blokken rechtop in de grond ingegraven ter afbakening van de markt.

rechtopstaande zandstenen blok ter afbakening van het marktgedeelte

Langs de andere kant van de weg zijn, in de vorm van paalgaten, sporen gevonden van houten gebouwen. Deze behoren waarschijnlijk bij het eerste en oudste marktniveau. Op deze plek werden eveneens verschillende grote afvalkuilen teruggevonden die aan de hand van de vondst van een zilveren munt (1285-1300) op het einde van de 13de eeuw of in het begin van de 14de eeuw te dateren zijn. In de hoek aan de Bafferstraat werden eveneens resten gevonden van een huis met kelder dat werd opgericht omstreeks 1300 of vroeger. Het lijkt erop dat de weg naar dit huis loopt. Van het gelijkvloers van dit huis is de vloer (in halfsteens verband) teruggevonden.

vloertje van de gelijkvloerse verdieping huis hoek markt-Bafferstraat

Er lag een brandlaagje dat we aan de hand van aardewerk kunnen dateren in het midden van de 14de eeuw. De binnenmuur van de kelder die tot ca. 2 m diep in de grond zit, is gebouwd met kloostermoppen (bakstenen van 27 cm lang)

die in Vlaams verband (in één rij is afwisselend de korte en de lange zijde van de steen zichtbaar) gemetseld zijn.

muur met kloostermoppen gebouwd in Vlaams verband

Dit metselverband is vrij uniek voor Mechelen. Opvallend is ook de rechthoekige en de boogvormige nis in deze muur. Ook is deze kelder door een muurtje verdeeld in twee kleinere ruimtes, de ene met een lemen vloer, de andere met een bakstenen vloer. De functie van dit gebouw is nog onduidelijk. Mogelijk was het een woonhuis maar gezien zijn ligging bij de markt kan het misschien ook met handel te maken hebben gehad. In de loop van de 14de eeuw werd de kelder afgebroken en opgevuld met allerlei puin. Ook zijn in deze kuil verschillende brandlaagjes zichtbaar die waarschijnlijk afkomstig zijn van de grote stadsbrand die Mechelen teisterde in 1342. Dit is waarschijnlijk ook de reden waarom het gebouw is afgebroken.

Verder zijn er in het noorden nog muurresten teruggevonden uit diverse periodes. Zij lopen onder de straat die in het verlengde van de Bafferstraat ligt en zullen later, wanneer het asfalt verwijderd wordt, verder onderzocht worden. Naast deze gebouwen ligt een zwart, organisch pakket dat nog niet volledig opgegraven is. Afgezien van aardewerk uit de 13de en 14de eeuw werden hierin ook veel planten- en dierenresten en leder aangetroffen. In deze laag bevindt zich ook een pijler in baksteen en zandsteen die misschien als steunbeer diende voor een groter gebouw dat zich mogelijk onder de straat bevindt.

pijler in zand- en baksteen, mogelijk steunbeer van gebouw onder de straat

Verder onderzoek zal dit hopelijk nog uitwijzen.

De resultaten van de opgraving spreken de historische bevindingen dus voor het grootste deel tegen. Er was immers al een markt op deze plaats vóór de door de historici veronderstelde uitbreiding. De historici menen verder dat de markt verder uitgebreid werd in 1315, waarbij men de huizen op de lijn Bruul - Standonckstraat afgebroken zou hebben voor de bouw van de Lakenhalle. Het is echter zeer goed mogelijk dat het huis met de kelder in Vlaams baksteenverband pas verwoest werd in 1342, samen met de halle en dat er dus tot op dat moment nog bebouwing moet geweest zijn op deze zozegde open marktruimte. Met de heropbouw van de Lakenhalle zo'n 30 jaar later zou volgens de geschiedenis de Grote Markt zijn huidige vorm gekregen hebben. Twee bevindingen stellen deze chronologie echter in vraag. Op het terrein kon vastgesteld worden dat de grote kuil vol afbraak- en brandmateriaal, vermoedelijk afkomstig van de stadsbrand van 1342, overbouwd is. Dit gebeurde door middel van een grondboog, een funderingselement dat gebruikt wordt wanneer de ondergrond niet zo stabiel is.

grondboog 14de eeuw

Er werd in de 14de eeuw dus blijkbaar nog gebouwd op deze plaats. Ten tweede werden er enkele meters naast deze grondboog twee grote droge vierkante beerkuilen gevonden waarin vroeg 15de-eeuws aardewerk werd gevonden. Het bestaan van deze beerkuilen wijst eveneens meer in de richting van bewoning dan in de richting van een open marktruimte, en dit zeker nog tot op het einde van de 14de eeuw! Misschien vond de definitieve uitbreiding van de Grote Markt dan toch later plaats?

Het eerste archeologische niveau dat even uitgestrekt is als de huidige markt is een pakket groenig zand waarvan de exacte datering voorlopig nog niet gekend is. Dit zand vormde vermoedelijk een ophogingslaag voor een kasseiing, waarvan er een klein gedeelte teruggevonden is. In het zand zijn paalsporen zichtbaar die waarschijnlijk afkomstig zijn van marktkraampjes. Het juiste verband tussen deze paalgaten - en daarmee de opstelling van de kraampjes - is nog onduidelijk.

Bovenop dit niveau ligt een puinlaag en een looplaag van zwarte aarde die gedateerd wordt door twee munten van Keizer Karel (1 van 1547 en 1 uit de periode 1525-1535). Deze datering wordt bevestigd door het aanwezige aardewerk. In deze laag zijn vierkante bakstenen funderingen ingegraven.

vierkante bakstenen funderingen 16de eeuw

Deze fundamente van ca. een halve meter hoog hebben middenin een uitsparing waarin naar alle waarschijnlijkheid houten palen gestaan hebben. Ze liggen op rijen (noordoost-zuidwest) met telkens 8 meter tussen 2 funderingen. Er zijn twee fases te onderscheiden in de bouw van deze elementen.

De hypothese dat het hier dus gaat over een fundering voor een tijdelijke constructie (bv. houten triomfbogen opgericht op de Grote Markt voor de Blijde Intrede van Philips II in 1549) is dus uitgesloten. De grote vraag blijft dus wat de functie van deze funderingselementen dan wel is geweest. De meest plausibele verklaring is dat zij een overdekking van de marktplaats droegen, een soort hallestructuur zoals die 200 jaar later op de Vismarkt werd gebouwd.

hallestructuur Vismarkt 18de eeuw

In de iconografische bronnen waarop de Grote Markt wordt afgebeeld, is echter nergens zo een structuur zichtbaar. Waarom zou een permanente constructie niet opgetekend of vermeld geweest zijn? Of droegen de pijlers misschien toch geen overdekking? Er wordt in het Mechels stadsarchief in ieder geval nog gezocht naar historische geschriften die meer licht zouden kunnen werpen op de bouw van deze merkwaardige funderingselementen.

Het bovenste niveau, vlak onder de tegenwoordige kasseien, bestaat uit geel zand, ook hierin waren afdrukken van kasseien zichtbaar. De meest opvallende ontdekking hier was de straatkelder die behoort tot het gebouw op de Grote Markt met huisnummer 14 (P&V) en waarvan het trappgat en een gedeelte van het gewelf bloot kwamen te liggen tijdens de opgraving.

paalsporen in de bodem

De Grote Markt geeft haar geheimen langzamerhand prijs. De ruimte is zeker in gebruik geweest als markt vanaf de 12de eeuw en werd na bepaalde tijd uitgebreid. Hiervoor werden bakstenen gebouwen naast de markt afgebroken. Het juiste tijdstip van de uitbreiding staat echter nog ter discussie aangezien de opgraving gegevens naar voren brengt die in strijd zijn met de vermeende datering van deze gebeurtenis door historici. Het wetenschappelijk belang van het archeologisch onderzoek mag dus zeker niet onderschat worden. Verder hopen de archeologen ook nog een antwoord te vinden op de vraag wat er zich op de plaats van de huidige Grote Markt afspeelde voor deze markt werd. Redenen genoeg dus om nog enkele maanden verder te graven!

straatkelder 17de eeuw

Dergelijke kelders werden door kooplieden gebruikt om hun handelswaar op te slaan. Via het trappgat op de markt hoefde men niet gans de woning door te zeulen met de goederen. Van deze kelder - één van de laatste straatkelders die Mechelen nog rijk is - is geweten dat hij in 1667 gebouwd is.

Het gewelf werd waarschijnlijk in de loop van de 19de eeuw hersteld. Aangezien de kelder in de gele zandlaag ingegraven is, kan deze laag enkel ouder zijn dan 1667. Vermoedelijk werd één van de bakstenen funderingselementen van het vorige niveau hierbij vernield. Zij waren dan waarschijnlijk al buiten gebruik.

Ook op dit niveau werden zeer veel paalsporen gevonden van kraampjes en tribunes (processies) uit de 17de, 18de en 19de eeuw maar het onderlinge verband is nog niet zichtbaar. Hopelijk brengt de tussenkomst van computerprogramma's hier meer duidelijkheid.

Archeologisch onderzoek : een woordje uitleg!

Wat er vooraf gebeurt ...

Voor een opgraving effectief van start gaat, wordt al heel wat voorbereidend onderzoek gedaan: zo onthullen **proefsleuven** al een tipje van de sluier wat betreft de stratigrafie (de opeenvolging van de verschillende lagen in de bodem). Proefsleuven zijn beperkt in oppervlakte maar gaan in de diepte tot op de moederbodem (de onverstoorde grond); op de Grote Markt bevindt de **moederbodem** zich op on-

een blik op de stratigrafie van de Grote Markt

geveer 2m onder het huidige looppniveau. Door middel van doorlopende waterpassing vanuit een geodetisch punt, kunnen archeologen een **vast punt** op het terrein bepalen. Van geodetische punten is de absolute hoogte boven het zeeniveau gekend. Ze worden overal in België gemarkeerd door een welbepaald merkteken. In Mechelen kon gebruikt gemaakt worden van het punt dat zich op de Sint-Romboutstoren bevindt. Alle hoogtemetingen op het terrein gebeuren nu ten opzichte van dat 'vast punt'.

hoogtemetingen gebeuren met de niveauijker

Op het terrein

Nadat de kasseien en het asfalt door de kraan worden weggehaald kan de opgraving echt van start gaan.

De eerste taak van de arbeiders en archeologen bestaat uit het 'opkuisen' van het blootgelegde niveau zodat alle

sporen en verkleuringen duidelijk zichtbaar worden. Het **opkuisen** gebeurt met een gewone schop of een 'Amerikaantje' (een dwarse, kortgesteelde schop).

Alle ingrepen in de bodem (het graven en heropvullen van kuilen, het plaatsen van palen, de bouw en afbraak van muren...) laten **sporen** na onder de vorm van een grondverkleuring en een veranderde bodemstructuur.

Na het nemen van overzicht- en detailfoto's worden al deze sporen nauwkeurig opgemeten, ingetekend op een grondplan en genummerd.

De volgende stap is het **couperen** van elk spoor: door de helft van het spoor weg te nemen en de verkleuring in de diepte te volgen wordt getracht een antwoord te vinden op onder meer volgende vragen: hoe diep zat deze paal? Was hij vastgezet met één of meerdere kasseien? Of ook: heeft deze kuil rechte of afgeronde randen en zijn er verschillende opvullingsfasen te herkennen? Een coupe biedt ook een goed zicht op de opvulling van het spoor; de aanwezigheid van bijvoorbeeld houtskoolspikkels, baksteenbrokjes, oxidatievlekken of verbrande leem wordt gedetailleerd beschreven op fiches, net zoals de grondstructuur (zand, lemig zand, klei...).

De **vondsten** - voornamelijk scherven en dierlijk bot maar ook soms glas, leder en metaal (veel nagels en af en toe een munt) - moeten zorgvuldig per context verzameld worden en kunnen helpen bij de datering ervan.

Hout blijft goed bewaard in een zuurstofarm en vochtig milieu; als er stukken hout of houtskool in een spoor zitten, wordt er een **monster** van genomen om er in het labo een radio-actieve koolstofdatering (C-14) op uit te voeren. Om besmetting met moderne koolstof ten alle prijze te vermijden, moet bij de bemonstering zeer secuur te werk gegaan worden: zo mag je het hout of de houtskool niet aanraken maar moet je werken met een proper truweel en moeten de zakken waarin de restanten geborgen worden, zeer zorgvuldig afgesloten worden.

Omdat kleinere overblijfselen zoals bijvoorbeeld visgraten en vruchtenpitten niet gemakkelijk te recupereren zijn uit die enorme hoeveelheden zand maar wel heel belangrijk zijn voor een ecologische reconstructie, verzamelen we systematisch **zeefstalen**: nadien worden deze gespoeld en gezeefd.

Ook **pollen** geven een betrouwbaar idee van de natuurlijke omgeving in een bepaalde periode; het nemen van pollenmonsters is dus belangrijk om de vroegere vegetatie in de ruime omgeving van de site te achterhalen.

Registratie is dus de belangrijkste taak van de archeoloog op het terrein. Omdat alle materiële overblijfselen onherroepelijk verdwijnen, moet er zoveel mogelijk informatie over verzameld worden: naast foto's, tekeningen, hoogtemetingen en beschrijvingen houdt de archeoloog een **veldboek** bij waarin hij zijn opmerkingen en voorlopige ideeën formuleert.

Na het veldwerk

Het archeologisch onderzoek houdt niet op bij het 'omwoelen' van de Mechelse ondergrond! Niet alleen moeten de aardewerkscherven geïnventariseerd, gewassen, genummerd en eventueel geplakt worden, ook de rest van het materiaal (het dierlijk bot, het metaal,...) moet geconserveerd en bestudeerd worden. Samen met de gegevens die we verkrijgen uit de studie van de grondplannen hopen we zo een samenhangend beeld van de vroegste geschiedenis van de Grote Markt te krijgen.

SAMENSTELLING EN TEKSTEN

Valérie Caulier
Wouter De Maeyer
Lieve Lettany
Liesbeth Troubleyn
Werner Wouters

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER :

L. Lettany - Stedelijke Musea - 2800 Mechelen
D/2002/0797/003